

תלמידי ישיבת מרכז הרב

אהבה
אמנה

דרשות
הר"ן

אדר ב'- אייר שנה שנייה

לימוד יומי באמונה | דרשות הר"ן

הלימוד היומי

באמונה

8

דרשות הר"ן

8

הלימוד היומי באמונה

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות,
שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל!

פרטים על התכנית בגוף החוברת

מהו מעשה בראשית?
מנין הסמכות של חכמים לפרש את התורה?
מדוע גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה?
במה חטאו ישראל כשביקשו מלך?

על שאלות אלו ועוד עונה רבנו ניסים, הר"ן, בדרשותיו. הר"ן היה מגדולי ישראל אשר חי בספרד לפני כ-650 שנה. מגדולי הפוסקים, פרשן תלמודי והוגה דעות מעמיק. **דרשות הר"ן** אלו דרשות שדרש הר"ן על פרשיות השבוע, בהם שילב פרשנות לפרשיות מורכבות וליבון סוגיות מרכזיות באמונה ובמחשבת ישראל. נבואת משה, כוחם של חז"ל, היחס בין כלל ופרט, הם רק חלק ממושגי היסוד בהם הוא עוסק. דרשותיו מהוות אבן פינה במחשבת היהדות ושימשו מקור לרבים מגדולי ישראל שדנו בדבריו. הר"ן מזמין אותנו ללמוד את יסודותיה של אמונת ישראל מתוך פרשיות התורה.

חוברת זו היא החוברת השמינית בסדרת החוברות של 'לימוד יומי באמונה'. בלימוד נעשיר את עולמנו הרוחני ונקיף באופן קבוע, שיטתי ומגוון, את ספרי היסוד של אמונת ישראל.

ללמוד - להעמיק - להתחבר

עמותת 'בשביל הנשמה' הוקמה ע"י תלמידים מישיבת מרכז הרב לאחר הפיגוע בשיבה. העמותה שמה לה למטרה לעודד ולהרבות לימוד בנושא האמונה. בשנים האחרונות הוציאה העמותה מאות אלפי חוברות לימוד יומי לבני נוער.

תלמידי ישיבת מרכז הרב

בשיתוף:

אתר ערוץ מאיר

Yeshiva.org.il
השני לצד השני

אתר ישיבה

לזכרון עולם בהיכל ה' לע"נ הבחור יונתן (יוני) מנדל תורג'מן ז"ל

(כ"ג אייר תשנ"ב - כ"ח אב תשע"ג)

אשר נקטף בדמי ימיו בתאונת דרכים מחרידה
והוא בדרכו לשיבתו במצפה רמון

אין מי ייתן תמורתו.
האבידה גדולה וההתאקלמות מרה
אך בחייו הותיר בנו מְסוּכָה,
שבעשרים ואחת שנותיו חרותה
את המשך דרכנו סְלֵלָה.
מה התכלית ומה סוֹבֵב
רק לאור תתקרב.
וזה לנו המסילה בכל אבידה ושבירה,
סירת הצלה בעת מצוקה.
שכן בחייו ראינו הרצונות
רק לחבר יוצרות ולא ליפול לעוונות.
ויותר מכך התחזק
לצאת ושלא להישחק,
לא להתייאש אלא רק לחזור ולהמשיך בכביש
ולא לירא מאיש.

מְכַוֵּן לבורא ובאמונה עושה,
וכפי שבשיריו כתב "ולא אֶרְפָּה",
"מכל מידות רעות את נפשי אֶרְפָּא".
ומאיתנו נְמֻשָּׁה בעודו שה
ואין למה נחכה שהוא כבר חוֹסֶה.
רק אותנו לבד השאיר
אבל הותיר את השיר שמחיינו מאיר.
ולנו מסביר היאך נִפְדָּה,
מהחול התובעני שאת נפשך שותה ואינו מרפה.
שלימדנו שגם אנו לא נרפה עד שנצא ונעבוד ונשרוד
ולעולם לא נאבד כי עימנו הדוד.
כך רוחו נושבת,
גם אחרי הִלְקָתוֹ,
כי חייו היו שמחה ואמונה
ומכך צריכים אנו לקחת הדוגמא.
תהא נשמת אהובנו יונתן מנדל צרורה בצרור החיים.

ניקוד דרשות הר"ן באדיבות התיכון המדעי החדש אמי"ת רחובות ע"ש זבולון המר

בית ספר אמי"ת רחובות דוגל בחינוך תלמידי
לאור גדולי ישראל שבכל הדורות.
בית הספר שמח על הזכות שנפלה בחלקו
לסייע בהוצאת 'דרשות הר"ן'
של רבינו ניסים מגירונדי, מגדולי הראשונים.

לימוד יומי באמונה

דרשות הר"ן

אדר ב'-אייר שנה שנייה

תלמידי ישיבת מרכז הרב

יוצא לאור על ידי ארגון בשביל הנשמה
ללמוד-להעמיק-להתחבר

בשיתוף:

יוצא לאור על ידי ארגון 'בשביל הנשמה'

תלמידי ישיבת מרכז הרב

מערכת: דוד גלילי, הרב יהושע וייסינגר, משה שטרנברג.

כתיבה: הרבנים - אוריאל אבינר, שלמה קורץ, לירן עוקשי, איתי טוכפלד, אברהם בורשטין, אריאל אליהו, ירדן נתן קליינמן, אפרים צימרמן, שי לוי, ניר קייזלר, יאיר רוזנבלום, נתנאל רוזן, שלמה ליפשיץ, מאיר סילמן, מאיר שמחה מונדשיין, מנחם וייס, אלחנן כהן, יחזקאל קרנץ, יהודה ברגמן, ליאור לביא.

ביקורת: הרב אבינועם זומר, הרב ירון גרופמן, הרב יהודה ויינגוט, הרב מיכאל לוצקי, הרב לירן עוקשי, הרב ליאור לביא.

עורך ראשי: עזריאל שפנגנטל.

סדר ועימוד: עמירם יוסף קדוש 0556-611-915, 0548-408-676

עיצוב כריכה: צוריאל גביזון 0524-435-256, יסכה אהרוני 0527-203-819

עריכה לשונית: אלעד ברנד 0524-895-436, דוד נודל 0502-162-012

תודתנו למוסד הרב קוק על הרשות להשתמש בטקסט של דרשות הר"ן היוצא במהדורתם על ידי הרב אריה ליב פלדמן. כל הזכויות לטקסט שמורות למוסד הרב קוק.

ניקוד טקסט: הרב ישראל אליצור.

תודה לרב יצחק שילת והרב אלישע אבינר על הליווי והיעוץ.

תודה למסייעים במלאכת הקודש - יעקב ברין, שמואל גריןליק, יהודה פרנקו, דוד אורליאן, דביר שרביט, נחמה גוטמן, רבקה קרנץ, ניסים בן שמחון, ידידיה שנדורפי, מרדכי שנדורפי, צבי לזגם, יצחק מאיר האיתן, אביחי קירשנבוים, ישי רקנטי, ניב מדמון, עומר פרארי, אלירן פרארי, אביעד מן, איתי מרקוביץ, אריאל פישר, אביחי שמאי, יוחנן לובין, דוד מלכיאל, יהודה שרעבי, שלומי הירשפלד, מיכאל ברגשטיין, יונתן אדלר ולכל השותפים במלאכה.

החוברת יוצאת בשיתוף פעולה עם ישיבת רעותא ואתרי האינטרנט 'ישיבה' ו'מכון מאיר'.

הלימוד מוקדש לעילוי נשמת ההרוגים בפיגוע במרכז הרב.

לעילוי נשמת

רב קהילה ומחנך
דואג לצרכי הפרט והציבור
אוהב ארץ ישראל
וזכה לעלות אליה בסוף ימיו

הרב **משה צבי** ב"ר **דוב בער** ז"ל

נלב"ע י"ב בחשוון תשמ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

דרשות הר"ן

מבוא

עולם הדרשנות מהווה חטיבה מיוחדת בלימוד התורה. הדרשה, בשונה מפרשנות רגילה, היא לימוד פרשיות התורה באופן חי ותוסס אשר מתייחס לדברי התורה מתוך מבט עכשווי ואקטואלי, ומתוך חיבור בין התורה הנצחית להווה הזמני. גדולי ישראל נשאו במהלך הדורות סוגי דרשות שונות כגון תוכחה, התעוררות, הספדים ואקטואליה. הדרשות המפורסמות ביותר אלו **דרשות הר"ן**. דרשות אלו דרש רבנו ניסים בן רבי ראובן מגירונדי (הר"ן) לפני שומעי לקחו. ייחודיותם בשילוב בין שני תחומים בתורה; פרשנות מעמיקה לפרשות עלומות בתורה והגות מחשבתית הנוגעת לאבני יסוד באמונת ישראל.

הר"ן, שחי בברצלונה אשר בספרד לפני כ-650 שנה, היה הגדול בדורו. הוא היה פוסק חשוב ומגדולי פרשני הר"ף. חכמתו הגדולה בתורה נפוצה בכל קצוות תבל ומכל קהילות ישראל בתפוצות ביקשו תורה מפיו. הר"ן העמיד תלמידים רבים ומהם אף כמה מגדולי ישראל כריב"ש, בעל הנימוקי יוסף, רבי חסדאי קרשקש ועוד.

בדרשותיו הוא מתגלה כמעמיק גדול וכאומן ההסברה של שורשי היהדות. מקוצר היריעה בחרנו לבאר בחוברת זו מספר דרושים מרכזיים, המהווים טעימה מתורתו הגדולה.

הדרוש הראשון עוסק בסוגיית הבריאה, בבירור מהותם של מעשה בראשית ומעשה מרכבה, בהבנת חטאו של אדם הראשון ובהישארות הנפש.

הדרוש השביעי מברר מהו מקור סמכותם של חכמי ישראל בפסיקת הלכה. **הדרוש האחד עשר** עוסק ביחס בין סדרי המשפט והשלטון בישראל ובהבדל בין נבואה לכישוף.

הדרוש השנים עשר מברר את מקור המחלוקות בישראל ואת היחס לסגולות. **הדרוש השלושה עשר** עוסק בתנאי היסוד הנצרכים לקבלת נבואה ובבירור הנבואה של כלל ישראל במעמד הר סיני.

אנו תקווה שטעימה זו תלהיב את הלבבות להמשיך וללמוד את כל דרשותיו הנפלאות ולקבוע בליבנו את אהבת ה' ואת יסודות אמונת תורתו.

משיבים את האמונה אל הלב כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה

כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ה - שנת השמיטה.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< להבין: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

< יחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

בהמשך

משנת הרמב"ם (אגרות, פרקי יסוד במשנה תורה), ספר העיקרים, אמונות ודעות, מהר"ל, חסידות, הרב קוק ועוד מספרי האמונה של רבותינו הראשונים והאחרונים

תוכנית השנה השניה

תשרי-כסלו: הקדמות הרמב"ם
טבת-אדר א': מהר"ל
אדר ב'-אייר: דרשות הר"ן
סיון-אב: הרב קוק
אלול-חשון תשע"ה: חובות הלבבות

**לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל
היכנסו עכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:**

Yeshiva.org.il
www.yeshiva.org.il

www.meiriv.co.il

הקדמה

הדרוש הראשון בדרשות הר"ן עוסק בפסוק הראשון בתורה: "בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ". דרוש זה בלול בפרשנות, אמונה ומוסר:

בפרשנות - ביאור מקורי ועמוק לפסוק הפותח את התורה. אגב פירוש פסוק זה פותח הר"ן צוהר לביאור מספר סוגיות עמומות בפרשיות בראשית-נח: ביאור לסדר ימי הבריאה, חטא אדם הראשון ועונשו, תופעת הקשת וחטאם של דור הפלגה.

באמונה - מהו היחס הנכון לכלל ישראל, מהו מעשה בראשית ומעשה מרכבה, ומדוע העולם הבא אינו מוזכר בתורה.

במוסר - על גאווה וענווה ומדוע כל המתגאה גאוותו משפילתו.

דרוש זה מבאר מהו החטא המרכזי של האנושות בעטיו הגיע המוות לעולם, ומתווה דרך בדבקות באלוהים חיים המהווה תיקון לכך.

ביאורים

קריאה ראשונה בסיפור הבריאה מביאה להבנה פשוטה. בתחילה ברא הקב"ה שמים וארץ. הארץ שברא הייתה תוהו ובהו. רוח אלוהים ריחפה על פני המים והיה חושך גדול על פני התהום. אולם הבנה זו מעוררת קושיות רבות.

ראשית, בפסוקים אלו אנו למדים שהקב"ה ברא את השמים. לעומת זאת, התורה מלמדת אותנו שהקב"ה ברא את השמים ביום השני כמאמר הפסוק: "וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים, יְהִי רָקִיעַ... וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרָקִיעַ, שָׁמַיִם". אם כן, מתי נבראו השמים, ביום הראשון או ביום השני?!

שנית, התורה מספרת שרוח אלוהים ריחפה על פני המים אך הדבר תמוה, שהרי התורה לא סיפרה לנו שהמים נבראו?!

שאלות אלו ועוד הביאו את הר"ן להבנה שונה בפסוק הבריאה. הבנת הפסוק היא כך: "בְּרֵאשִׁית" - בהתחלה, "בָּרָא אֱלֹהִים" - הוציא יש מאין, "אֶת הַשָּׁמַיִם" - את החומר שממנו נבראו השמים וכל המציאות הרוחנית, "וְאֶת הָאָרֶץ" - את החומר שממנו נבראה הארץ וכל המציאות הגשמית. רק שני החומרים הללו נבראו יש מאין ואילו כל השאר נברא מהחומרים הללו. החומר שממנו נוצרה הארץ מורכב מארבעה יסודות: אש, רוח, מים ועפר. זוהי משמעותו של הפסוק השני: "וְהָאָרֶץ הִיְתָה תוהו וְבהו, וְחֹשֶׁךְ", זהו האש. היסוד שממנו האש נוצרת הוא מרוכז מאוד. לכן נראה לעינינו כחושך, כמו שאם נסתכל על השמש, שהיא כדור אש בוער, נראה חושך בעיניים מרוב ריכוז ועוצמה. "על-פני תהום", שמורכב מעפר ומים; "וְרוּחַ אֱלֹהִים", זהו יסוד הרוח והאוויר, "מְרַחֶפֶת עַל-פְּנֵי הַמַּיִם". מחומר זה המורכב מארבעה יסודות נברא כל העולם שבו אנו חיים. הר"ן מחדש שהארץ והשמים לא נבראו ראשונים אלא החומר שמהם עשויים. המציאות הראשונה שנבראה לאחר בריאת חומרי יסוד אלו הוא האור.

לאור פירושו שואל הר"ן, מדוע הקב"ה ברא רק חומר אחד אשר ממנו כל הנבראים בעולם התחתון נוצרו, ולא ברא חומר שונה לכל נברא? הר"ן עונה על כך שתי תשובות:

מצד הבורא - הקב"ה לא עושה פעולות לחינם. אם אפשר לעשות פעולה אחת במקום שתיים, אזי מחייבת החכמה האלוהית לעשות רק פעולה אחת. ולכן מיותר לברוא שני חומרים יש מאין כשכל הנבראים יכולים להיווצר מחומר אחד.

מצד האדם הנברא - מטרת בריאת שאר העולם היא להביא תועלת לאדם, נזר הבריאה. רק אם יש לשאר הנבראים אותו חומר יוכל האדם להיות ניוזן מהם ולהפוך אותם לחלק ממנו. המורכבות שקיימת בחומר של בעלי החיים, אשר קיימת גם באדם, מאפשרת לו לשלב אותם בגופו. אם הם היו עשויים מחומר שונה או אפילו מאותו חומר אך בעל יסוד אחד בלבד - לא הייתה אפשרות לאדם לקלוט את בשרם בגופו. דומה הדבר לאדם ששותה תרופה לעומת אדם ששותה רק יסוד כימי אחד שקיים בתרופה. במקרה זה גופו ידחה את הנוזל ולא יוכל להתאימו לצורכי גופו.

שאלות לדיון

ידוע כי התיאוריה לגבי ארבעת היסודות והגלגלים הופרכה היום על ידי המדע המודרני. האם זה סותר מבחינה מהותית את דברי הר"ן?

מדוע הקב"ה ברא רק שני חומרים יש מאין? הרי וודאי אין זה מהווה עבורו בעיה!

לרפואת מנחם מנדל בן חנה רות הי"ו

הדרוש הראשון

"בְּרֵאשִׁית"

[לְפָרֶשֶׁת בְּרֵאשִׁית]

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ; וְהָאָרֶץ הִיְתָה תוהו וְבהו וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א א-ב).

חומר הבריאה

כָּל הַמְּפֹרָשִׁים הָאֲמִתִּיִּים הַסְּפִימוּ בְּפִרוּשׁ אֵלּוּ הַכְּתוּבִים, שֶׁכְּפִנְתָּם לֹמַר כִּי בְּרֵאשִׁית הַבְּרִיאָה נִבְרָא הַחֹמֶר מִשְׁתַּף° לְכָל מַה שֶּׁתַּחַת גִּלְגַּל הַיָּרֵחַ°. וְאִם קִצְתָּם° סִבְרוּ שֶׁהַפְּנִיָּה בְּאֶמְרוֹ "אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" שֶׁהָיוּ שְׁנֵי חֹמְרִים נִבְדָּלִים° - חֹמֶר הַשָּׁמַיִם וְחֹמֶר הָאָרֶץ, כָּלֵם הַסְּפִימוּ כִּי זֶה הַפְּסוּק וְהַשְּׁנֵי קָלִל הָאֲרֻבְעָה יְסוּדוֹת שֶׁהֵם אֲבוֹת לְכָל מַה שֶּׁתַּחַת גִּלְגַּל הַיָּרֵחַ, וְהֵם: ה'אש' הַנִּמְקָז בְּמַלְתּוֹ "וְחֹשֶׁךְ", וְה'אוויר' הַנִּמְקָז בְּמַלְתּוֹ "וְרוּחַ אֱלֹהִים", וְה'מַיִם" וְה'עֶפֶר" הַנִּכְלָלִים בְּמַלְתּוֹ "תְהוֹם".

ההסתפקות בחומר אחד

וְאֲמַנָּם, חִיְבָה הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית לְהִיּוֹת חֹמֶר אֶחָד מִשְׁתַּף לְכָל מַה שֶּׁתַּחַת גִּלְגַּל הַיָּרֵחַ, לְהִיּוֹת הַרְצוֹן מֵאֲתוֹ לְהַמְשִׁיךְ טֵבַע הַהִנְיָה כְּפִי הָאֲפְשָׁרוֹת°, לֹא לִבְרֵא דְבָרִים רַבִּים יֵשׁ מֵאִין. אַחַר שֶׁיֵּשׁ בְּאֲפְשָׁרוֹת חֹמֶר אֶחָד לְכָלֵם כָּלֵם. וְלָזֶה°, אִם נִצְטָרֵף לְהוֹדוֹת לְהִיּוֹת חֹמֶר הַשָּׁמַיִם חֹמֶר אַחֵר°, הָיָה מִפְּנֵי שֶׁהַצֹּרֵחַ הַגִּלְגָּלִית° לֹא יִהְיֶה לָּהּ אֲפְשָׁרוֹת לְחַלּוֹל בְּחֹמֶר הָאָרֶץ, אֲבָל אַחֲרֵי שֶׁכָּל הַנִּמְצָאִים מִגִּלְגַּל הַיָּרֵחַ וְלִמְטָה יֵשׁ לְצוּרְתָם אֲפְשָׁרוֹת לְחַלּוֹל בְּחֹמֶר זֶה, יִהְיֶה אִם כֵּן הַמְצָאֵת שְׁנֵי חֹמְרִים בְּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן יֵשׁ מֵאִין לְלֹא תוֹעֵלָתוֹ, וְדִי בַּחֲדוּשׁ הַזֶּה הַנִּפְלָא בְּהַכְרַח.

חומר אחד - לצורך האדם

וְעוֹד, שֶׁאִין סִפְק שֶׁזֶה הַמְצָאֵת כְּלוֹ הַתַּחְתּוֹן הָיָה לְצַרְף הָאֲדָם וּבִשְׁבִילוֹ, וְהַצֹּרֵף הַגְּדוֹל לוֹ בְּהֵם הוּא מְזוֹנָה אֲשֶׁר לֹקַח מֵאֲתָם, עַד שֶׁחֹמֶר הָאֲדָם הַקְּרוֹב נִלְקַח מִהַמְּרַבִּים הָאֲחֵרִים - צְמָחִים אוֹ בְּעֵלֵי חַיִּים, אֲשֶׁר מְשִׁיב אוֹתָם בְּכַחוּתָיו הַטְּבַעִיּוֹת° לְעַצֵּם גּוֹפוֹ. וְזֶה אֲמַנָּם הוּא מְצַד הַשְּׁתוּף הַנִּמְצָא בִּינֵיהֶם בְּחֹמֶר, וְאֵלּוּ הָיָה מִחֹמֶר אַחֵר הָיָה זֶה מִכַּת הַנִּמְנָע°, עַד שֶׁהַסְּפִימוּ הַחֲכָמִים כִּי אֵי אֲפְשָׁר שְׁיִוָּשֵׁב° הַיְסוּד הַפְּשׁוּט° עֲצָם גּוֹפּוֹ עִם הִיּוֹתוֹ חֵלֶק מִחֲלָקִיו, יַעַן הִיּוֹתוֹ חוֹלֵק עֲלָיו° בְּפִשְׁטוֹת וְהַרְפָּכָה. וְאִם זֶה רַחוּק°, מַה יִּהְיֶה בְּחֹמֶר אַחֵר לֹא יִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ° בְּדָבָר. וְאִם כֵּן, יִהְיֶה הַנִּמְצָאִים כָּלֵם מִחֹמֶר אַחֵר, אִם מְגַנְדִים אֵלָיו וְאִם בְּלַתִּי נְאוּתִים. וְלָכֵן הוֹשֵׁם מַה שֶׁיִּשְׁתַּתֵּף עִם הָאֲדָם אֲשֶׁר הוּא הַעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן בְּכֻלּוֹ - חֹמֶר אֶחָד. וְאֲמַנָּם, הִיּוֹת הַעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן חֹמֶר אַחֵר, אִין הַתַּנְגְּדוֹת אֵל הָאֲדָם בְּזֶה, כִּי לֹא יִשְׁתַּתֵּף° עִמּוֹ מְצַד חוּמְרוֹ רַק מְצַד צוּרְתוֹ°, וְאִין לְצוּרָה הַפּוּךְ.

חֹמֶר מִשְׁתַּף - חומר אחד. מה שמתחת גלגל הירח - כדור הארץ ומה שעליו. קצתם - חלק מהמפרשים (רמב"ם, רמב"ן). נבדלים - שונים זה מזה. ה'אש' הנמקז במלת 'וחשך' - למרות שהאש שלנו מאירה, האש כיסוד בבריאה היא חשוכה (עיין רמב"ן בראשית א, א). לקהיות - מפני, מחמת. כפי האפשרות - במידת היכולת. אחר שיש - מכיוון שיש. ולכן. המר אחר - חומר שונה מהארץ, כדעת מקצת המפרשים שנזכרו לעיל. הצורה הגלגלית - מבנה מערכת השמש והכוכבים. משיב אותם בכחותיו הטבעיות - משנה אותם בעזרת מערכת העיכול. מכת הנמנע - בלתי אפשרי. שיושב - ישתנה, יתהפך. היסוד הפשוט וכו' - דבר שאינו מורכב מכמה יסודות אינו יכול להיות חלק מתזונת האדם ובניינו, כי האדם יצור מורכב ושונה בתכונותו מיסוד פשוט. חולק עליו - שונה ממנו. רחוק - לא יתכן. מה יהיה - קל וחומר. עמו - עם האדם. כי לא ישתתף וכו' - יש התאמה בין האדם לעולם העליון מצד התוכן הפנימי המשותף, ולא מצד החומר הגשמי. צורתו - מהותו.

ביאורים

ככל שחומר מסוים הוא יותר יסודי ופחות מורכב כך היכולת שלו להשפיע לטובה קטנה יותר. למשל, שתיית יין המכיל אלכוהול יכול לגרום לאדם שמחה. מאידך, שתיית אלכוהול טהור לבדו בכמות גדולה ללא תוספת של חומרים מאזנים זוהי סכנת נפשות. הדבר נכון גם ביסודות המרכיבים את המציאות שלנגד עינינו. אין יכולת לאדם להיפגש עם יסוד האש לבדו. אם הוא היה מופיע במציאות בטוהרתו - העולם היה נשרף. אך כאשר יסוד זה מתגלה במינונים שונים ובחומרים מגוונים הוא מביא ברכה.

מחדש הר"ן שעיקרון זה קיים גם בתחומים אחרים. חוק זה נכון לא רק במדעי הטבע אלא אף במדעי החברה ובפסיכולוגיה החברתית. כשאנו בוחנים חברה אפשר להתבונן בה בשני אופנים: על הפרטים המרכיבים אותה ועל החברה בכללותה. למבט האנושי קשה להביט על הכלל ולא להתייחס לפרטים, שהרי הפרטים הם אלו שמרכיבים את הכלל. כך למשל אם האנשים שמרכיבים את החברה הם אנשים רשעים ומרדנים, ממילא הציבור כולו הוא כזה. אך מבט זה יסודו בטעות. הציבור הוא אינו סך אוסף האנשים המרכיבים אותו אלא מציאות חדשה בעלת תכונות חיוביות. זוהי הסתכלות שאינה מביטה על האדם הבודד אלא על הכלל כולו. הסתכלות זו אינה כה פשוטה ליישום עד כדי שאדון הנביאים, משה רבנו, טעה בה. כשעם ישראל זעק שהוא צמא למים, משה רבנו, מתוך רגישותו הרבה, שמע את צעקותיהם של כל אחד מירשאל. הוא הבחין שצעקה זו אינה נובעת ממניעים טהורים אלא מתוך רצון למרוד בקב"ה, ולכן אמר: 'שמעו נא המורים!'. אך על אמירה זו נענש, מכיוון שהיא נבעה מהסתכלות לא נכונה על הכלל. כשמתייחסים אל הציבור איננו יכולים להתייחס למניעים הזרים שנמצאים בקרב ליבו של כל אחד. יש לכלל שורש משותף והוא הרצון למים. לא יתכן שכלל ישראל כולו יבקש מים מתוך מרידה. לכן משה נענש שלא יוכל להיכנס לארץ ולהמשיך להנהיג את עם ישראל מכיוון שהיה חסר לו, לפי מדרגתו, המבט הנכון על הכלל.

דבר זה נכון אף בחברה המורכבת מצדיקים ורשעים. במבט ראשון עדיף שרק הצדיקים יקימו חברת מופת העושה את רצון ה' וירחיקו את הרשעים מחברתם. אך זה נכון רק במבט שהכלל הוא אוסף פרטים. לעומת זאת אם אנו מביטים על החברה כמציאות חדשה שעולה ממכלול הפרטים, אנו זקוקים לרשעים. הרשעים נצרכים כדי להעלות את ערך הכלל! המשל לכך הוא סממני הקטורת. הקטורת הייתה מורכבת מאחד עשר חומרים. אחד מהם היה החלבנה. סם זה היה בעל ריח נורא ולמרות זאת אי אפשר היה לוותר עליו. 'אם חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה'. כשהחלבנה הצטרפה לשאר הסממנים היא הוסיפה את תכונותיה המיוחדות לתערובת החומרים, ובצירוף כולם נוצרה הקטורת בעלת הריח הנפלא. כך גם חייבים לצרף את הרשעים לציבור אשר יסיפו מכישרונותיהם ומתכונותיהם והערבוב של הכוחות כולם יצור ציבור שכולו זכאי לפני ה'.

הרחבות

• יחס הראשונים לארבעת היסודות

מֵאלו הַנְּבָרָאִים... יַחַד יִתְחַדְּשׁוּ מֵהֶם מְרַכְּבִים. הר"ן כותב בתחילת הדרוש, שהעולם וכל הנבראים מורכבים מארבעה יסודות: אש, רוח, מים ועפר. תפיסה זו הייתה נפוצה בימי הביניים, ונקט בה גם הרמב"ם [הלכות יסודי התורה ג, י]. גם חלק נכבד מהפילוסופים היוונים דגלו בתפיסה זו, אולם בעוד שהפילוסופים טענו וסברו שהיסודות הורכבו זה בזה ללא יד מכוננת, גישת הראשונים היא שהקב"ה הוא זה שברא והרכיב את היסודות. לעומת הרמב"ם והר"ן, שנקטו בתפיסת 'ארבעת היסודות', ריה"ל ורס"ג העלו בזה מספר תמיהות: א. אין כל ראייה לכך שהעולם הורכב מיסודות אלו! ב. מניין לנו שהרכבת יסודות יכולה ליצור חומר חדש, הרי לדוגמה אם נערבב מים וחול לא ייווצר חומר חדש, אלא רק תערובת של שני חומרים שתיפרד לאחר זמן! ג. מעולם לא ראינו חומר שמתפרק לארבעת היסודות! [כזרי, ה, יד, אמונות ודעות א, ג]. בהמשך דבריו, ריה"ל מסכם את שיטתו: "אולם לפי דעת התורה, ברא אלוהים את העולם כמו שהוא, ואת בעלי החיים ואת הצמחים אשר בו בצביונם, ולא היה לו כל צורך להקדישם בראשונה אמצעים (הכוונה לארבעת היסודות) ולחבר מהם אחרי זה גופים מורכבים" [שם]. עד כה הסברנו את תפיסת ארבעת היסודות באופן שהעולם נברא מהרכבתם של ארבעה חומרים יסודיים. אולם יש שהסבירו שארבעת היסודות מסמלים ארבע תכונות הקיימות בכל חומר: חום, קור, יובש ולחות. כפירוש זה ניתן לכאורה לדייק מדברי המדרש: "...ארבעה טבעים שברא מהם הקדוש ברוך הוא העולם... הארץ... המים... האויר... והאש..." [מדרש רבה נשא, יד, יב]. המילה "טבעים" מתאימה יותר לתיאור תכונת החומר מאשר לתיאור סוג החומר. עיין בהרחבות להלן - ל אדר א, בעניין יחס המדע לארבעת היסודות.

שאלות לדין

מדוע הקב"ה לא ברא את הנבראים הראשונים שלמים? זה היה יכול להיות הרבה יותר פשוט! אם יש לציבור כל כך הרבה סגולות ומעלות, מדוע הוא צריך מנהיגים? האם הוא לא יכול להסתדר לבדו?

מהתאספות החסרים תתחדש שלמות

אָמַנְם, הוֹדִיעַתְנוּ הַתּוֹרָה שֶׁמֵאלו הַנְּבָרָאִים הַחֲסָרִים אֲשֶׁר הֵם בְּתַכְלִית הַחֲסָרוֹן כֹּל אֶחָד מֵצַד עֲצָמוֹ, בְּהֶאֱסֹפָם יַחַד יִתְחַדְּשׁוּ מֵהֶם מְרַכְּבִים. רַבִּים בְּעֲלֵי מַעְלָה רַבֵּי הַשְּׁלֵמוֹת. כִּי אִין סָפֵק, שֶׁאֵלו הַנְּבָרָאִים הָרֵאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הֵם חֲלָקֵי כָל הַהוּיִם, חֲסָרִים מְאֹד, עַד שֶׁלֹא חָלוּ בָהֶם גַּם הַסְּגֻלוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּדוֹמָם הַמְרַכְּבִים מֵהֶם, וְאִין צָרִיךְ לִזְמֹר סְגֻלוֹת הַצּוּמָח וְהַחֵי וְהָאֶדָם, כִּי אִין מִן הַמְחִיבֵי שֶׁהַכֹּל אֲשֶׁר יִמְצָא מְחַלְקִים גְּרוּעִים שִׁדְבַק בּוֹ אוֹתוֹ חֲסָרוֹן אֲשֶׁר (בחלוק) [בְּחֻלְקֵי] פְּשׁוּטִיו, אֲבָל מֵצַד הַיּוֹתוֹ כּוֹלָל וּמְרַכְּבִים יִמְצָאוּ בּוֹ שְׁלִימוֹת וְתוֹעֵלוֹת אִינֵן בְּפְשׁוּטִיו וּפְרָטִיו.

וְעַל זֶה הַצַּד אֲשֶׁר אִמְתָּה לְנוּ הַהוּיָה הַטְּבָעִית, הוּא מֵה שֶׁהַפְּלִיגוּ לְנוּ רְבוּתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה בְּשִׁבְחוֹ וּמוֹרָאוֹ שֶׁל צַבּוּר, עַד שֶׁאִמְרוּ (סוטה מ א): "לְעוֹלָם תִּהְיֶה אֵימַת צַבּוּר עֲלֵיךְ", עַד שֶׁמְצִינוּ שֶׁנֶּעֱנַשׁ אֲדוֹן הַנְּבִיאִים בְּזֶה בְּאִמְרוֹ (במדבר כ ט): "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים", וְאָף עַל פִּי שֶׁכָּל אֶחָד מֵצַד פְּרָטִיוֹתוֹ לֹא הָיָה רָאוּי לָזֶה. וְאִמְרוּ בְּפֶרֶק קָמָא דְ"קְדוּשִׁין" (לו א): "וְכִי תִימָא בְּנֵי סְכְלֵי לֹא מִיְקָרוּ בְּנֵי, תָא שְׁמַע (ירמיה ד כב): 'בְּנִים סְכְלִים הִמְהוּ, וְכִי תִימָא בְּנֵי דְלֹא מְהִימְנִי לֹא מִיְקָרוּ בְּנֵי, תָא שְׁמַע (דברים לב ט): 'בְּנִים לֹא אִמּוֹן בְּם'". רְצוּ בְּזֶה: שֶׁאָף עַל פִּי שֶׁכָּל אֶחָד מֵצַד עֲצָמוֹ אִינוּ רָאוּי לָזֶה, מֵצַד הַצְּטָרְפוֹ לְזוּלָתוֹ יִקְנֶה הַכֹּלָל שִׁבַּח וּמַעְלָה יוֹתֵר מִמֵּה שֶׁרָאוּי מֵצַד פְּרָטִיו, כְּאֲשֶׁר קִנּוּ הַמְרַכְּבִים כָּלָם סְגֻלוֹת וּמַעְלוֹת אֲשֶׁר לֹא הִיוּ בְּנִפְרָדִים אֲשֶׁר קָבְצוּ מֵהֶם. וְכִבְר רַמְזוּ (כריתות ו א) בְּחֻלְבְּנָה שֶׁהוֹשְׁמָה עִם סְמִי הַקְּטָרֶת וְהָיָה מִן הַנְּרָאָה שֶׁתִּפְסִידוֹ אוֹתָם לְהַפְסֵד רִיחָה, וְעַם כָּל זֶה, אִמְתָּה לְנוּ הַנְּבוּאָה שֶׁאִין לָהֶם שְׁלֵמוֹת זוּלָתָהּ, כִּי כֵן הֶעֱנִין בְּהַצְּטָרְף עֲמֵנוּ בְּעוֹבְדוֹתֵנוּ לֵה' יִתְבָּרַךְ הַחֲטָאִים וְהַפּוֹשְׁעִים - שֶׁלֹא יִפְסִידוּ עוֹבְדוֹתֵנוּ, אֲבָל תִּהְיֶה בְּזֶה יוֹתֵר שְׁלֵמוֹה.

ציבור יותר שלם מהפרטים

אלו הנבראים - ארבעת היסודות. בתכלית - בשיא. הם חלקי כל ההוים - מהיסודות מורכבים כל הנבראים. אין מן המחויב - לא הכרחי. ימצא - מורכב. ועל זה הצד - על פי הנחה זו (דלעיל). ראוי לזה - לתוכחה של משה. וכי תימא וכו' - ואם תאמר בנים סכלים (ישראל החוטאים) לא נקראים בנים. דלא מהימני - ללא אמונה בה'. באשר - כמו. בחלבנה - אחד הסממנים שריחו רע. שתפסיד - שתקלקל ותפגום בריחם. שאין להם שלמות וזלטה - הקטורת אינה שלימה מבלעדי החלבנה.